

تجربه نمونه برداری در ارزیابی یک اثر ترجمه‌ای

• احسان الله شکراللهی طالقانی

کارشناس ارشد کتابداری کتابخانه مجلس شورای اسلامی

از پدران با آنها رابطه علمی برقرار کنند و یادشان را گرامی بدارند. این محمل اطلاعاتی در آن زمان هر چه نامیده می‌شد، چیزی است که ما امروز آن را کتاب می‌نامیم. طبق تعریف زیبا و کاملی که آقای دکتر هوشنگ ابرامی ارائه داشته‌اند: «کتاب رسانه‌ای گروهی است که در آن مطالبی ضبط شده باشد قابل انتقال، که بازایی آن مطالب از نظر زمان و مکان محدود نباشد»^۱.

در مورد این دستاورد بزرگ تمدن بشری مطالعات ارزنده‌ای صورت گرفته و پژوهشگران فراوانی وقت و توان خود را به بازشناسی شیوه‌های تولید، یافتن نمونه‌ها و ترجمه متون بدست آمده اختصاص داده‌اند. در اروپا حداقل ده کتاب مستقل با عنوان «تاریخ کتاب» یا نظایر آن به چاپ رسیده که البته باید گفت در همه آنها به گونه شگفت‌آوری نقش شرق نادیده گرفته شده است.^۲

مطالعات مشرقیان در خصوص تاریخ کتاب نیز بیشتر معطوف به شرق بوده و به عنوان مثال ما در ایران به تالیفی مستقل بر نمی‌خوریم که مسیر تولید و توسعه کتاب را در تمام جهان و زوایای مختلف تاریخی و جغرافیایی تمدن بشری بررسی کرده باشد. از مطالعات مزبور می‌توان به مجموعه مقالات نخستین کنگره کتاب و کتابخانه در اسلام اشاره کرد که در سال ۱۳۷۹ توسط بنیاد پژوهش‌های علمی آستان قدس رضوی برگزار گردید.^۳ البته مقالات از مقوله‌ای دیگرند و موضوع سخن در اینجا کتاب‌هایی است که سعی در معرفی پیشینه کتاب به صورت کامل دارد.

از میان آثاری که سعی در معرفی تاریخ کتاب در سطح جهانی نموده‌اند، سه اثر تاکنون به زبان فارسی برگردان شده است:

اثر نخست تاریخ کتاب از کهن‌ترین دوران تا عصر حاضر نام دارد که نویسنده آن سوندال است و آقای محمدعلی خاکساری از کتابداران برجسته دانشگاه فردوسی مشهد آن را از روی ترجمه عربی به فارسی برگردانده و بنیاد پژوهش‌های اسلامی هم در سال ۱۳۷۲ به نشر آن همت گماشته است. در این اثر که بیشتر به تاریخ

• فردریک جی کیلگور. تکامل کتاب، ترجمه دکتر علی شکویی، ویراستار دکتر حسین مختاری معمار، انتشارات دبیزش، بهار ۱۳۸۳، ۲۶۶ صفحه، وزیری.

مردمان بخرد اندر هر زمان

راز دانش را به هرگونه زبان

گرد کردند و گرامی داشتند

تا به سنگ اندر همی بنگاشتند

دانش اندر دل چراغ روشن است

وز همه بد برتن تو جوشن است

«رودکی»

شاید وقتی اندیشمندان دوران کهن راهی یافتند که بتوانند حاصل یافته‌های علمی، تجربیات شخصی و خاطرات دوران خود را ثبت کنند، بزرگ‌ترین اندوهشان به برترین شادی‌ها تبدیل شده بود، چراکه دیگر نگرانی دفن این یافته‌ها در سینه‌ها از میان رفته بود و آیندگان می‌توانستند از طریق نخستین میراث مکتوب به جا مانده

الکترونیکی است. این شش خصیصه عبارت‌اند از:

۱. خوانایی آنها باید بهتر از اغلب کتاب‌های خوانا باشد.
۲. نمایش صفحات آن باید دست‌کم شامل پانصد کلمه و بر روی صفحاتی در اندازه‌های ۶ در ۹ اینچ چاپ شده باشد.
۳. اندازه و وزن آنها باید هر دو کمتر از وزن و اندازه یک کتاب داستان به اندازه متوسط باشد.
۴. باید بتوان آن را در دست نگه داشته و با یک دست ورق زد.
۵. هزینه یک بار استفاده از آن باید کمتر از قیمت یک کتاب داستان باشد.

۶. باید بتوان به متن مورد نیاز در هر یک از میلیون‌ها پایگاه اطلاعاتی در هر کجا و هر زمان دسترسی داشته باشد.

نویسنده در ادامه این مطلب نتیجه می‌گیرد که «همه راه‌ها به خواننده ختم می‌شود» و «بدون خواننده هیچ دلیل و توجیهی برای هیچ نوع سیستم وجود نخواهد داشت». از این رو طراح یا تحلیل‌گر سیستم باید طرح خود را با در نظر گرفتن خوانندگان آغاز کند. نتیجه‌گیری دیگر این فصل آن است که «کتاب‌های چاپی به شکوفایی خود ادامه می‌دهند» و این نتیجه را آمار و ارقام مربوط به چاپ در سال‌های اخیر نشان می‌دهد.

برخی ضعف‌ها که در ترجمه و ویراستاری این اثر به چشم می‌خورد □ در این اثر اشکالات تاپی نسبتاً زیاد است به عنوان مثال در سه صفحه نخست به این موارد بر می‌خوریم:

- صفحه اول سطر یکی مانده به آخر، «قطعه» به جای «قطع».
- صفحه دوم، سطر دوم از پاراگراف آخر «الی» به جای «آلی».
- صفحه سوم سطر اول از پاراگراف آخر، «معوچی» به جای «معوچ».

□ در فارسی‌سازی متن انگلیسی جا داشت دقت بیشتری صورت می‌گرفت تا نام معروفی چون جاحظ که در عالم اسلام به ویژه در تاریخ کتاب جایگاه ویژه‌ای دارد دو جا (ص ۹۵ سطر آخر و ص ۱۰۱ سطر دهم) به صورت «جاحز» نمی‌آمد.

هم‌چنین به عنوان نمونه عبارت Cass Binding که در واژه‌نامه‌های تخصصی^۴ جلد قاب‌دار و جلد غلاف‌دار یا صحافی قاب‌دار و صحافی غلاف‌دار معرفی شده، در ترجمه حاضر «صحافی جلددار» ترجمه شده که دقیق و درست به نظر نمی‌رسد (نگاه کنید به ص ۱۰۰ سطر ۱۶).

به عنوان پیشنهادی دیگر در ترجمه بهتر می‌توان واژه مدارس به جای کالج در این جمله از صفحه ۱۰۱ را مطرح ساخت: «کتابخانه‌های بی‌شماری در مساجد و کالج‌ها نیز وجود داشت.» در صفحه ۱۰۲ نیز به جای «کتابخانه قصر» و «خانه دانش»، «کتابخانه سلطنتی» و «بیت الحکمه» مناسب‌تر به نظر می‌رسد.

دومی این هیشم (حدود ۹۶۵ – حدود ۱۰۳۹) بود که در غرب به «الهازن» معروف است. او یکی از بزرگ‌ترین دانشمندان چشم در تمام دوران بود و از طریق تجربی کشفیاتی در شکست نور، دوربینی، انحراف کروی چشم، شرح ساختمان چشم و تمرکز عدسی‌های بزرگ‌نما به عمل آورد. او اولین فردی بود که شرح کاملی از دید اشیا بیان داشته و اظهار داشت که نور از اشیا به چشم ما می‌رسد، نه در جهت خلاف. یافته‌های الهازن نیز کمک زیادی به اختراع عینک کرد.»

در صفحه ۹۶ هم می‌خوانیم: «مسلمانان خود را وقف کتاب‌ها کردند و در چند قرن تفوق و برتری خود، کتاب‌هایی بیشتر از هر تمدن و شاید همه تمدن‌های قبلی تولید کردند.»

نتیجه‌گیری پایان فصل ششم هم بسیار زیبا و خواندنی است: «در طول چهار قرن یعنی از قرن هشتم تا قرن یازدهم، تمدن اسلامی تا اندازه بسیار زیادی مرکز فعالیت‌های فکری دنیا بود که ایمان، زیبایی، عدالت و دانش بوجود می‌آورد. این همه موفقیت‌هایی بود که در تولید کتاب‌ها و نسخه‌های متعددی انعکاس پیدا می‌کرد که هرگز قبلاً دیده نشده بود.»

فصلی که در آن به این زیبایی در مورد تمدن اسلامی سخن رانده شده با کمال تأسف با عباراتی توهین‌آمیز نسبت به پیامبر مکرم اسلام آغاز گردیده و متأسفانه مترجم یا ویراستار محترم نیز در این خصوص توضیحی ارائه نکرده‌اند که جا داشت اگر برای حفظ امانت در ترجمه عبارات مزبور حذف نگردید، لا اقل در پانویس پاسخی در خور به این بی‌حرمتی داده می‌شد تا سکوت نسبت به آن پذیرفتن محتوا قلمداد نگردد.

فصل آخر این کتاب به کتاب الکترونیکی اختصاص یافته و در آن به نقطه نظرات ویژه‌ای از سوی نویسنده کتاب بر می‌خوریم، به عنوان مثال آقای کیلگور فرم و شکل کتاب الکترونیکی را به گونه‌ای معرفی می‌کند که استفاده از آن راحت نیست و به همین دلیل هم مورد استقبال قرار نگرفته است. این گفته جای بحث دارد و می‌توان پرسید توسط چه کسانی مورد استقبال قرار نگرفته است؟ آنان که مثل نویسنده مزبور عمری را با شکل سنتی کتاب سپری کرده‌اند و به آن خو گرفته‌اند، یا جوانانی که اصولاً با شکل سنتی کتاب فاصله گرفته‌اند و آن را بر نمی‌تابند و تقریباً تمام اوقات مطالعه خود را پای رایانه شخصی می‌گذرانند، و به جای تورق مطالب چاپی، اطلاعات مورد علاقه خود را در صفحه نمایش رایانه‌ها جست‌وجو می‌کنند.

می‌توان گفت برای نتیجه‌گیری صحیح لازم است عادات مطالعاتی گروه‌های مختلف، سنی، تحصیلی و فرهنگی مورد مطالعه قرار بگیرد و آمار مربوطه به دقت استخراج شود.

از جمله نقطه نظرات مورد توجه نویسنده این اثر، بیان شش خصیصه برای مقبولیت عام یافتن و استقبال از کتاب‌های

□ در این اثر برخی اشتباهات تاریخی نیز به چشم می‌خورد که حداقل بخش مربوط به ایران و اسلام آن قابل اصلاح بود. به عنوان مثال «صاحب بن عباد طالقانی» که از وزرای بزرگ آل بویه بود^۵ در صفحه ۹۶ این کتاب به عنوان وزیر دو نفر از سلاطین سلجوقی معرفی شده است.

□ عجله در ترجمه یا ویراستاری نیز باعث افتادگی‌هایی در این کتاب شده است. مثلاً در صفحه دوم آنجا که مؤلف چهار نوع قالب را برای کتاب می‌خواهد معرفی کند تنها به سه نوع اشاره می‌شود و یک نوع که کتاب پوستی باشد از قلم می‌افتد.

□ در برخی جمله‌های این اثر ترجمه گویا نیست و باعث سردرگمی به ویژه در خواننده جوان می‌شود. به عنوان مثال به این جمله توجه فرمایید:

«جالب اینجاست که باروش چاپ لیتوگرافی در یک قرن ونیم پیش است که مدارهای یکپارچه تراشه‌های ریزپردازنده را تولید می‌کنند».

□ جا داشت برای ترجمه فارسی این اثر نمایه‌ای تهیه می‌شد تا بازاریابی اطلاعات آن به آسانی بیشتری صورت می‌گرفت.

□ یادداشت‌های کتاب نیز که عیناً مطابق متن اصلی در انتهای آن آمده ترجمه می‌شد.

از جمله ویژگی‌های مثبت چاپ فارسی این اثر

– حروفچینی زیبا و چشم‌نواز و صفحه‌بندی خوب
– استفاده از رنگ‌های گرم شبیه رنگ کاغذهای قدیمی و نسخه‌های خطی در طراحی جلد و نیز تصویری کهن از کتابخانه‌ای شامل کاتب و قفسه کتاب که در آن نسخه‌های کتاب قدیمی به شیوه دوران گذشته چیده شده و گویای حال و هوای کتابخانه‌های پیشین است و با محتوای کتاب و نگاه تاریخی آن همخوانی دارد.
– برخی تصاویر اعم از عکس، نقاشی، جدول و نمونه در معرفی و تبیین محتوای کتاب بسیار سودمند جلوه می‌کند.

– در این ترجمه اعداد توک مربوط به منابع و توضیحات متن اصلی داخل پرانتز قرار گرفته و از اعداد توک برای توضیح املائی لاتین اسامی خاص در پانویس استفاده گردیده است.

– در مجموع ترجمه نسبتاً روان این اثر مانند سایر آثار ترجمه شده توسط آقای دکتر شکویی^۶ در تقویت متون کتابداری و اطلاع‌رسانی به زبان فارسی مؤثر بوده و دیدگاه یکی دیگر از افراد غیر ایرانی را نسبت به مقوله کتاب در تاریخ به ما نشان می‌دهد.

هم‌چنین ویراستاری آقای دکتر مختاری معمار که از اساتید پرکار^۷ در زمینه تألیف، ترجمه و ویراستاری هستند نیز در انعکاس درست بسیاری از مفاهیم تخصصی این رشته در اثر حاضر مؤثر بوده است،

به ویژه که واژگان تخصصی در چنین آثار بسیار زیاد و ترجمه آن مشکل است. برای هر دوی این اساتید ارجمند که افتخار شاگردیشان را داشته‌ام آرزوی توفیق روزافزون و سلامتی و بهروزی دارم.

پا نوشت‌ها:

۱. شناختی از دانش‌شناسی. تألیف هوشنگ ابرامی، به کوشش رحمت‌الله فتاحی، [ویرایش ۲]، تهران: نشر کتابدار، ۱۳۷۹، ص ۴۱.

۲. کتاب در پویه تاریخ. نوشته الکساندر استیپتویچ، مترجمان: حمیدرضا آژیر و حمیدرضا شیخی، مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۳، ص ۲۰.

۳. مجموعه مقالات نخستین کنگره کتاب و کتابخانه در تمدن اسلامی. مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۹. ج ۳.

۴. واژه‌نامه نسخه‌شناسی و کتاب‌پردازی. تألیف حسن هاشمی میناباد، تهران: فهرستگان، ۱۳۸۰.

۵. فرهنگ بزرگان اسلام و ایران از قرن اول تا چهاردهم هجری. به اهتمام آذر تفضلی و مهین فضالی جوان، مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۲، ص ۹۵.

۶. برخی آثار ترجمه شده توسط آقای دکتر شکویی به قرار ذیل است:
– بررسی ادبیات کودکان در کشورهای در حال رشد. نوشته آناپلوسکی، نشر ناظم، ۱۳۶۳.

– نشر کتاب در جهان سوم، تألیف فیلیپ جی التباخ و اووا - مریارا گبر، دانشگاه تبریز، ۱۳۶۴.

– شیوه‌های مطالعه. تألیف رالف سی. استیگر، تهران: دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۷.

– دنیای کتابداری (مطالعه تطبیقی). نویسندگان ریچارد کریس، کاستون لیتون، دانشگاه آزاد اسلامی، مرکز انتشارات علمی، ۱۳۸۰.

– جنبه‌هایی از برنامه‌ریزی توسعه کتابخانه، ویراستار متن اصلی جی استفن پارکر، تهران: چاپار، ۱۳۸۲.

– زندگی و سرنوشت کتابخانه باستانی اسکندریه. تألیف مصطفی العبادی، تهران: هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۹.

۷. برخی از آثار دکتر حسین مختاری معمار به قرار ذیل است:
– درآمدی بر کتابداری. (ترجمه و اقتباس)، شیراز: نشر قو، ۱۳۷۴.

– اشتراک منابع. همکاری و هماهنگی در خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی. فیلیپ اچ. سیموئل، (نظارت بر ترجمه)، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۷.

– کاربردهای ریز کامپیوتر در کتابخانه‌ها. نوشته ریچارد ام. کسندر، کلینتون اچ. جونز، (ترجمه)، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۰.